

R Teygeler (2004). De geest van amatl. De religieuze schriftdragers van de Azteken en de Maya / The spirit of 'Amatl'. Religious writing materials of the Aztecs and the Maya [bilingual]. In (Gentenaar, P. ed.): Geest van Papier / Spirit of Paper. Leiden / Rijswijk: Compres / Stichting Papiermanifestatie, pp 136 – 186.

(Dutch only)

De geest van amatl

*Quitquique yn tlilli yn tlapalli
yn amoxtli yn tlacuilolli,
quitquique yn tlamatiliztli,
mochi quitquique yn cuicaamatl yn tlapitzalli.*

*Ze dragen de zwarte verven, de rood everven,
De boeken, het beeldschrift,
Zij dragen de wijsheid,
Alles dragen ze, de leiderboeken, de fluiten.*

Bernardino de Sahagún (Florentine Codex)

<intro>

Het zonovergoten Mexico is een toeristenland bij uitstek. De folders laten ons mensen in felgekleurde stoffen zien en bijna als vanzelf komt het vrolijke getokkel van de Mexicaanse gitaar de huiskamer binnenrollen. Maar er hangt tegelijk iets mystieks rond Mexico, het oude land van indianen die enorme piramiden bouwden, het land van de mensenoffers en de roesmiddelen, kortom het land van Carlos Castaneda. Het is ook het land van de 'volkskunst' bij uitstek: aardewerk, weefkunst, lakwerk, kalebasbewerking, bonte beschilderde boombastvellen. De toeristenindustrie tiert er welig en inmiddels zijn de handwerkproducten bij ons om de hoek te koop. De meeste kopers weten echter weinig over deze inheemse producten. Toch gaat bijvoorbeeld de geschiedenis van de boombastvellen terug tot voor onze jaartelling en spelen ze nog steeds een rol in het religieuze leven van vele Mexicanen. Een korte geschiedenis van een bijzondere Mexicaanse schriftdrager

<brood>

Mexico was al in de tijd voordat de Spanjaarden er voet aan wal zetten een etnisch zeer divers land. Vele volkeren bewoonden de centrale hooglanden en de kuststreken, zoals de Tolteken, Olmeken, Zapoteken, Totonaken en Mixteken. Sommige vroege beschavingen worden nu tot de oudste van de wereld gerekend. De bekendste oorspronkelijke bewoners van Midden Amerika zijn de Maya's en de Azteken. Wie kent niet de Maya-tempelruïnes van Chichén Itzá in Yucatan en de Azteekse Zonnesteen, een stenen kalender met een doorsnee van 3,60 meter. De geschiedenis van de Maya's gaat terug tot 300 na Chr. en houdt 1100 jaar stand. Met de aanleg van de hoofdstad Tenochtitlán in 1325 vangt het Azteekse Rijk aan. Het rijk houdt stand totdat Hernando Cortés de laatste keizer Montezuma II in 1521 definitief verslaat.

De huidige inwoners van de Verenigde Staten van Mexico danken hun naam aan de Azteken die hun stadstaat ook 'Mexico' noemden en zichzelf 'Mexica'. De experts gaan ervan uit dat het Maya-beeldschrift rond het jaar nul ontstaat. Het blijft in gebruik tot 200 jaar na de Conquista, de Spaanse verovering van Amerika. Als de Azteken 1150 jaar na Chr. vanuit het noorden Mexico binnentrekken, bezitten ze zelf geen schrift. Spoedig nemen ze het schriftsysteem over van één van de overwonnen volken. Net als het Maya-schrift, verdwijnt met de komst van de Spanjaarden ook geleidelijk het Azteekse schrift.

Tapa

Al duizenden jaren voor de christelijke jaartelling hullen verschillende volksstammen zich in stoffen van geklopte boombast. Ze stropen de bast verticaal in banen van de bomen en ontdoen ze van de buitenbast. De binnenbast, die veel flexibeler en sterker is dan de buitenbast, wordt geweekt en gewassen. Vervolgens kloppen de vrouwen de binnenbast op een stevige ondergrond met een klopper. Het resultaat is vaak vijf keer zo breed als de oorspronkelijke breedte.

Deze boombastvellen noemt men 'tapa'. Op het dubbelcontinent Amerika zijn talrijke indianenstammen die tapa vervaardigen. Van de vellen maken ze hoofdzakelijk kleren. Zo ook in Mexico. Uit de vondst van boombastkloppers in de centrale hooglanden blijkt dat al in het Stenen Tijdperk tapa gemaakt werd. Kleding van geklopte boombast blijft nog in gebruik tot na de introductie van katoenen weefsels. Echter zijn het nu de armen die op religieuze festivals kleren van geklopte boombast dragen, terwijl de rijken kleren van textiel dragen. Het is moeilijk te achterhalen sinds wanneer het bastmateriaal als schriftdrager toegepast wordt. Temeer daar niet meer dan een paar manuscripten uit die tijd bewaard zijn gebleven. Wel is duidelijk dat er maar één ander voorbeeld op de hele wereld bekend is, namelijk Indonesië, waar tapa ook als schriftdrager gediend heeft, wat het Mexicaanse voorbeeld zeer bijzonder maakt.

Huun en amatl

De Mexicanen kloppen de boombastvellen tot lange rollen aan elkaar, tot soms wel tien meter lang. Deze rollen worden zigzag gevouwen, zodat vouwboeken ontstaan die makkelijk te lezen en te beschrijven zijn. De vouwboeken worden in speciale ruimtes bewaard, wat hun belang benadrukt. Tegenwoordig zijn er slechts veertien pre-Columbiaanse vouwboeken bekend, waarvan de meeste zich in Europese bibliotheken bevinden. Naast de Maya en de Azteekse manuscripten zijn ook enkele handschriften bekend van de Zapoteken en de Mixteken.

De Maya's stoppen rond het jaar 900 met het oprichten van de stèles, de beschreven stenen zuilen, en schrijven vanaf die tijd hun verhalen op geklopte boombast. Over het gebruik en de vervaardiging van tapa bij de Maya's is niet veel bekend. Van de Azteekse cultuur weten we meer, omdat zij tot de best gedocumenteerde van de Nieuwe Wereld behoort. De Maya's noemen de geklopte boombast 'huun' en de Azteken 'amatl'. Beide volken gebruiken het materiaal eerst voor kleding en later als schriftdrager voor hun manuscripten.

Azteekse manuscripten

Tijdens het Azteekse keizerrijk neemt de productie van amatl waarlijk industriële vormen aan. Dat verklaart waarom er in de regio's rond de Azteekse hoofdstad Tenochtitlán een groot aantal historische boombastkloppers gevonden is. Het dagelijkse leven in de Azteekse samenleving is doordrongen van religie, het ondersteunt het keizerrijk en inspireert kunst en cultuur. Als in vergelijkbare oude beschavingen is kennis, vastgelegd in schrifttekens, gelijk aan macht en moet dus afgeschermd worden van de onwetendheid van het gepeupel. De geletterde klasse is daarom beperkt tot de kaste van de priesters en zij die voor hun beroep moeten kunnen lezen en schrijven.

De geestelijken schrijven hun verzamelde wijsheden op in de boeken, op basis waarvan zij voorspellingen kunnen doen over het weer, de juiste dagen om een oorlog te beginnen, te trouwen of de Goden te eren. Wijsheid wordt op deze manier doorgegeven aan de volgende generatie religieus-politieke leiders. De priesters nemen hun kostbare werken vaak mee op reis, sommigen zijn zelfs begraven met hun boeken.

Op het hoogtepunt van de Azteekse cultuur is er zelfs sprake van arbeidsdeling in de boekproductie. Onder streng toezicht van de priesters produceren papiermakers de amatl, tekenen schrijvers de contouren van de schrifttekens om ze naderhand in te kleuren, maken de ververs de kleuren uit natuurlijke pigmenten, vouwen de boekbinders de boombast en voorzien de boeken van een voor- en een achterplat met een lijm gemaakt uit orchideeën. Om het schrijven te vergemakkelijken wordt de boombast ingesmeerd met een kalkhoudende witte substantie op plantaardige basis.

Het schrift heeft veel ruimte nodig en om elke gebeurtenis volledig te beschrijven zijn vele boekdelen nodig. Het aantal schrijvers moet dus enorm zijn geweest. De boeken zijn niet alleen van belang voor de religie maar ook voor het bestuur. Er wordt informatie vastgelegd over bijvoorbeeld het verleden, het dagelijkse leven – rituelen, ceremonieën, de kalender, registratie van volksverhuizingen, overeenkomsten en data van bestuurlijk belang. Vergeleken met de eerste kronieken van ná de Conquista is de oorspronkelijke literatuur veel nauwkeuriger, wat de vroege schrijvers zonder meer tot eer strekt.

Maya boekrituelen

Het is van de Maya's bekend dat hun boekcultuur zo verfijnd is, dat ze de boeken één keer per jaar ritueel reinigen. Het hele jaar door zijn de manuscripten in tempelbibliotheken bewaard. Alleen op feestdagen ter ere van bepaalde tempelgoden mogen ze de tempel verlaten. Bijvoorbeeld in de maand Uo, begin augustus, vieren de Maya's een feest gewijd aan de god Itzamna, waarbij boeken een belangrijke rol spelen.

Diego de Landa meldt dat, nadat de priesters de duivel uit de tempel gedreven hebben, zij de boeken mee naar buiten nemen en ze op een koele open plaats leggen die hier speciaal voor bedoeld is. Waarschijnlijk vouwen ze de boeken helemaal uit om ze te 'luchten'. In een glas mengen ze vervolgens een beetje 'verdigris', koperzouten die ook wel 'Spaans groen' worden genoemd, en mixen dat met 'zuiver water' waarvan gezegd wordt dat het hoog uit de bergen komt, van plaatsen waar nog nooit een vrouw een voet gezet heeft. Met dit goedje worden de borden van het boek ingesmeerd om ze (ritueel) te reinigen. Pas hierna opent de hoogste priester het boek en bestudeert de sacrale inhoud en verklaart de tekst voor de aanwezigen.

De 'reiniging van het boek' is een typisch voorbeeld waar rituele handelingen vermengd zijn met nuttige ervaringen uit de praktijk. Want misschien konden de Maya's het nut van de handeling niet beredeneren, tegenwoordig weten we dat het met enige regelmaat luchten van de manuscripten het behoud bevordert. Het vocht uit de binnenste delen van het boek kan ontsnappen en de doorgaans lichtschuwe insecten zullen vluchten. Waarom ze de platten insmeerden met verdigris is niet geheel bekend. Wel weten we dat dezelfde stof al heel vroeg als conserveermiddel aan levensmiddelen wordt toegevoegd om de groei van bacteriën en schimmels af te remmen. Het ligt voor de hand dat de Maya's het om diezelfde reden in hun reinigingsritueel gebruikten.

Banieren

Het gebruik van amatl is van grote betekenis voor de Azteken. Niet alleen de boodschap zelf is heilig, maar ook de drager van de boodschap - de vellen van geklopte boombast - krijgt een aureool van heiligheid. Niet voor niets worden de honderden boekwerken in speciale tempelruimtes zorgvuldig bewaard.

Het sacrale element speelt ook een rol bij andere toepassingen van amatl, zoals banieren, decoraties van beelden en haartooien van priesters. Sommige banieren konden enorme lengten bereiken. Frater Bernardino de Sahagún beschrijft een ceremonie waarin een banier gebruikt wordt van 33,86 meter lang, 1,67 meter breed en 1,5 centimeter dik.

Voor zover te reconstrueren is, maken de Maya's en Azteken in de tijd voor de Spaanse verovering hun huun en amatl als elke andere soort tapa. Als grondstof hanteren ze enkele vijgenboomsoorten en in een enkel geval een agavesoort. Gezien de verschillende vormen van de boombastkloppers moet het productieproces in de loop der jaren wel steeds verfijnder geworden zijn. De kloppers variëren van eenvoudige houten stokken tot stenen kloppers met een kloppervlak dat in gecompliceerde patronen bewerkt is.

Conquistadores

Op zoek naar El Dorado, het Land van Goud, landde de Spanjaard Hernando Cortés in 1519 op de kust van Mexico en veroverde in drie jaar tijd het rijk van de Azteken. De hoofdstad Tenochtitlán werd totaal verwoest en op haar puinhopen werd de hoofdstad van Nieuw Spanje gebouwd, het huidige Mexico Stad. Hiermee kwam een abrupt einde aan een hoogontwikkelde pre-Columbiaanse schriftcultuur.

De vernietiging van de enorme bibliotheken en archieven was zo compleet, dat slechts een tiental manuscripten uit de tijd voor de Spaanse verovering bewaard zijn gebleven. De Conquistadores konden een van de meest grove daden van biblioclasme sinds de vernietiging van de Bibliotheek van Alexandrië op hun conto schrijven.

De enige bronnen waaruit we kunnen putten voor onze kennis over het Mexico ten tijde van Cortés zijn een paar inheemse geschriften en enkele berichtgevingen van de eerste Spaanse kolonisten. Het directe contact tussen de Azteekse en de Spaanse adel is mogelijk de reden waarom wij over de Azteken beter zijn ingelicht dan over enig ander volk uit Midden Amerika. De onderhandelingen tussen de Azteekse koning Montezuma II en Cortés zijn nauwkeurig opgetekend door een lokale schrijver. Na vijf dagen arriveren de boodschappers van de geïntimideerde Montezuma met nog meer giften voor Cortés, waaronder twee Azteekse boeken, die later als trofeeën naar Karel V, koning van Spanje, gestuurd zijn. Met de verovering van het Azteekse rijk kwamen de eerste Spaanse missionarissen het land binnen. Zij hielden kronieken bij, die met name in het begin, door Azteekse schrijvers werden gemaakt. De missionarissen leidden deze scribenten zelf op aan een school in de buurt van Mexico Stad. Zo komt het dat sommige boeken uit deze periode, inclusief enkele christelijke geschriften, in het Azteekse opgetekend zijn en zelfs op amatl geschreven zijn. Dat was ongetwijfeld handig bij de kerstening van de heidenen en bij de verovering van de rest van Mexico.

Schatkamers

De Spaanse kolonisten zagen de oorspronkelijk Mexicaanse boeken voor het eerst in de schatkamers van Cempoallan in Veracruz. Het was een wonderbaarlijke gebeurtenis voor hen - ze hadden nooit verwacht dat deze heidenen konden lezen en schrijven. Over de geschonken manuscripten van Montezuma II schrijven ze verwonderd: “[ze waren] met heldere kleuren geschilderd, welke de indianen ‘tonalmatl’ noemen [...] gevouwen als Castilliaanse stof”.

Zes jaar later schrijft Pedro Martir de Angleria, Italiaans humanist en de officiële geschiedschrijver van het Nieuwe Indië, aan (de Nederlandse) Paus Adriaan VI over de wonderbaarlijke Mexicaanse boeken: “Wij hebben gezien dat deze mensen boeken bezitten, en de inwoners, de leiders en boodschappers van de nieuwe koloniën in Colhuacan brachten ze in groten getale mee. Zij schrijven in deze boeken, welke gemaakt zijn van een bepaalde dunne boombastsoort die zich onder de buitenbast bevindt. [...] Ze binden hun boeken niet alleen, maar verlengen het materiaal tot enkele ellen lang, waarna ze het tot vierkanten terugbrengen die compact zijn en niet los, en daarna met een soort hars aan elkaar lijmen dat zo resistent en flexibel is, dat vergeleken met houten borden, ze waarschijnlijk uit de handen komen van een ingenieuze boekbinder”.

Tlatelolco

Weldra verschijnt de eerste kerkelijke vertegenwoordiger aan de Mexicaanse horizon, als zo vaak volgt het kruis het zwaard. Frater Juan de Zumárraga begint in 1529 aan de geestelijke verovering van Mexico. Het afgodsbeeld moet en zal vervangen worden door het kruisbeeld en de inheemse manuscripten door de Bijbel, het enige Woord Gods. Zijn agenten verzamelen de inheemse boeken uit alle uithoeken van het Azteekse Rijk en vernietigen ze, onder protest van de lokale bevolking.

In het bijzonder de koninklijke bibliotheek van Texcoco moet het ontgelden. De enorme collectie wordt publiekelijk op de markt van Tlatelolco verbrand. Overigens komt een deel van boekverbranding voor rekening van de nieuwe bekeerlingen zelf. De ziel van de dopelingen kan niet gered worden zo lang zij nog duivelse boeken bezitten. Om hun zielenrust te herstellen leveren zij vaak zelf hun boeken aan ter vernietiging door de katholieke geestelijken.

Itzcoatl

De eerste Azteekse keizer Itzcoatl (1428-1440) heeft, net als de Spaanse missionarissen die later kwamen, eenzelfde radicale geschiedenisopvatting.

Na een van de vele veroveringen besluit hij dat zijn volk een nieuwe versie van de Azteekse geschiedenis nodig heeft. De herschreven geschiedenis vermeldt nu dat de Azteken afstammelingen zijn van de Tolteekse adel en dat hun goden op hetzelfde niveau staan als de oude scheppende Goden. De Azteken die nu 'het Volk van de Zon' heten, zouden een mythisch krijgshaftig volk zijn. Het doel van deze 'vernieuwing' is niet minder dan de macht van Tenochtitlán te verstevigen en nog meer gevangenen te offeren aan de bron van al het leven: de Zon. Om zijn doel te bereiken vaardigt Itzcoatl de opdracht uit om rigoureus alle manuscripten uit het verleden op de brandstapel te gooien.

Mani

Aan Diego de Landa, de tweede bisschop van Yucatan, hebben we de meeste kennis over de Maya-beschaving te danken. Gek genoeg echter is hij tevens aansprakelijk voor de enorme vernietiging van de oude schriftcultuur van de Maya's. Aanvankelijk breekt hij één van de mooiste piramides af voor de bouw van zijn eerste kerk. Hoewel afschrikwekkend, sorteerde het weinig effect op de Maya's, die in het geheim hun godsdienst voortzetten en hun oude boeken blijven consulteren.

Dat is de aanleiding voor Landa om op zoek te gaan naar de oude geschriften en zo vindt hij de bibliotheek van Mani. Zonder enig respect schrijft hij: "we vonden een groot aantal boeken [...] en aangezien ze niets anders dan bijgeloof bevatten en onwaarheden van de duivel, hebben we ze allemaal verbrand, wat zij [de inheemse bevolking] verschrikkelijk vonden, en dat hen veel verdriet bezorgde".

Neergang

Met de verwoestende vuren van Mani en Tlatelolco en niet te vergeten door toedoen van keizer Itzcoatl is bijna al het fysisch bewijs van de oude Azteekse en Maya schriftculturen verdwenen.

Nadat Cortés met zijn indiaanse bondgenoten de Azteken verslagen heeft, begint dan ook de neergang van de fabricage van de traditionele schriftdager amatl. De Spanjaarden die het keizerrijk overnemen zien geen heil in de voortzetting van de stroom allochtone bastpapieren in de hoofdstad. Zij doen een poging tot onderzoek naar het huun van de Maya's en het amatl van de Azteken, maar hun conclusie is dat beide tapa's totaal ongeschikt zijn voor het schrijfwerk met de ganzenvaar en het druklood van de persen: het is te ruw, te stijf en te onregelmatig. De arts Francisco Hernandez, die in 1570 met een expeditie arriveert en ziet hoe de Azteken tapa maken, besluit eveneens dat "het niet geschikt was voor het schrijven of het trekken van lijnen, hoewel het niet de inkt doet uitvloeien".

Door de fanatieke vervolgingen en de boekverbrandingen neemt de vraag naar de boombastvellen steeds verder af. Velen sterven tijdens de inquisitie en enorme gebieden van Mexico raken bijna ontvolkt door de koloniale politiek. Stad na stad en dorp na dorp stopt zijn tapa-productie, dat altijd zo'n essentieel onderdeel uitmaakte van de traditionele rituele plechtigheden.

Aan het voorvoegsel amatl in de plaatsnamen zijn nu nog sommige voormalige centra van amatl-productie te herkennen, zoals Amatlan, Amacuzac, Amayuca, Amatepec en Amatlá. Het grootste culturele verlies vindt plaats in de stedelijke centra. Daar zetelen de Spaanse autoriteiten die ter plekke het meest effectief op de uitvoering van hun beleid kunnen toezien. Het leven in de kleine, geïsoleerde dorpjes, hoewel zwaar getroffen, is veel moeilijker onder controle te krijgen. Tot op de dag van vandaag zijn het juist deze onherbergzame gebieden waar het oude geloof zich het langst weet te handhaven. In de loop van de tijd past zij zich aan de nieuwe omstandigheden onder het Spaanse bewind aan zonder veel van hun eigen identiteit op te geven. Het is dankzij deze afgelegen oorden dat de vervaardiging van amatl nog een sluimerend bestaan kan leiden.

Drukpers

Onmiddellijk bij zijn aankomst zag frater Zumárraga het belang van de drukpers in voor de verspreiding van het Woord. Precies 20 jaar nadat Cortés de hand had geschud van de laatste Azteekse keizer, rolde het eerste werk van de Mexicaanse pers,

een geweldige prestatie. Zumárraga laat in 1539 een drukker uit Europa overkomen, de Italiaan Juan Pablos van de drukkerij Juan Cromberger uit Sevilla. Deze eerste officiële drukker op het Amerikaanse dubbelcontinent had een drukpers bij zich, gotische letters, westers papier en grondstoffen om inkt mee te maken.

Het eerste product dat van zijn pers rolde, waarvan althans een fragment bewaard is gebleven, is het 'Manual de adultos', een leesboek voor volwassenen uit 1540. Juan Pablos roept in 1550 de hulp in van Antonio de Espinosa die vier jaar later de eerste Romein en cursieve drukletters sneed. Hij bouwde al snel zijn eigen drukkerij naast het land van de Augustijnen, het stuk land waar zich tegenwoordig de Nationale Bibliotheek van Mexico bevindt. In totaal schat men dat er in de gehele koloniale periode 17.000 boeken in Mexico gedrukt zijn op tientallen plekken in het land, zelfs tot in de jungle toe.

Papiermolen

Als de drukpersen op volle toeren draaien blijkt het nijpende tekort aan westers lompenpapier. Op aandringen van de achtergebleven monniken bepleit frater Zumárraga in 1534 de oprichting van een papiermolen voor het Spaanse Hof. De adel bleek gevoelig en er werd geld gereserveerd. In 1538 was er nog niemand overgekomen en moest men zich nog steeds behelpen met amatl. Twee ondernemers, Hérmán Sánchez de Muñón uit Mexico en Juan Cornejo uit Madrid onderzoeken de lokale schrijfdrager amatl en menen dat zij van dezelfde grondstof papier kunnen maken. Hoewel zij in 1575 van koning Philips II het privilege ontvangen om papier te maken, is nadien nergens terug te vinden dat de heren daadwerkelijk een papiermolen zijn begonnen.

De eerste nawijsbare molen naar westers model werd in Culhuacán nabij de nieuwe hoofdstad Mexico Stad in 1575 ingericht, waarvan eind 1960 nog enkele resten overgebleven zijn. Voor zover bekend heeft deze molen geen eigen watermerk gevoerd. Enige tijd later werd ten zuiden van de nieuwe hoofdstad in La Magdalena een tweede papiermolen opgericht die in ieder geval tot 1774 in bedrijf is. Omdat bedrijven onder naam van de bezitter in de akten zijn opgenomen is het moeilijk na te gaan wanneer de molens ophouden te bestaan, tenzij er een lijst van bezitters bekend is. In de jaren daarna is in ieder geval nog één papiermolen gebouwd die tot 1814 heeft stand gehouden.

De papierproductie van de molens alleen kan niet in de papierbehoefte voorzien, de import van Europees papier gaat onverminderd door. Zo zijn bijvoorbeeld alle bladen van een bundel, geschreven in Culhuacán omstreeks 1600, van Europees papier gemaakt. Uit de watermerken van een paar papieren kaarten rond 1575 blijkt dat ze op papier getekend zijn dat afkomstig is uit Spanje en Frankrijk. Het papier van de kaart van Meztitlan, een plaats niet ver van Culhuacán, komt mogelijk wel van de eerste Mexicaanse papiermolen.

De moderne tijd

Het jonge Mexico ontdekt na haar onafhankelijkheid van Spanje in 1822 zijn oude geschiedenis opnieuw. De 19^e eeuw licht de sluier van vele geheimen van de Azteken, de Maya's en andere oude Mexicaanse volkeren. Het Maya handschrift, de zogenaamde Dresden Codex, wordt herontdekt.

De beroemde natuuronderzoeker Alexander von Humboldt publiceert de eerste fragmenten en reist in 1799 zelf af naar de Nieuwe Wereld. In 1804 koopt hij acht handschriften op een veiling en stuurt ze naar Europa. Ze zijn afkomstig uit de verzameling van Chevalier Lorenzo Boturini die in 1735 door Mexico reisde en bijna 500 hiërogliefen boeken verzamelde. Hij wordt echter gearresteerd en naar Spanje gedeporteerd. De hele collectie blijft in Mexico Stad achter en alleen acht van de 500 delen hebben de tand des tijds doorstaan. Al die tijd lagen de kostbare werken in een vochtige ruimte op de grond.

Het inheemse schrift is nagenoeg verdwenen en vervangen door de Latijnse tekens van het nieuwe moederland; niemand kan vooralsnog de Dresden Codex ontcijferen. De Amerikaanse naturalist Constantine Rafinesque legt de relatie tussen het manuscript en de vreemde symbolen op de recent blootgelegde ruïnes in de oerwouden van Mexico. Nieuwe ontdekkingsreizen worden uitgerust en de discussie over de herkomst en betekenis van de hiërogliefen laait hoog op.

Door gebrek aan originele teksten en te weinig kennis van de taal duurt het tot na de Tweede Wereldoorlog tot men een enigszins juist begrip krijgt van het Maya-schrift. Het zal toch nog twee generaties taalgeleerden duren voordat alle geheimen van het schrift en de taal van de Maya's zijn ontrafeld.

Bastkloppers

Omstreeks 1900 onderneemt de Amerikaans antropoloog Frederick Starr een aantal reizen naar Zuid en Centraal Mexico. Op één van zijn reizen belandt hij bij toeval bij de Otomi Indianen in San Pablito. Aangetrokken door het indringende geklop van de bastkloppers ontdekt hij dat de dorpsvrouwen thuis nog amatl maken. Tot dan toe had men aangenomen dat deze kunst verloren was gegaan.

Het grote gebrek aan onderzoeksmateriaal hebben de wetenschappers na de ontdekking van Starr meer dan ruimschoots gecompenseerd. San Pablito is sindsdien door geleerden overspoeld: Dard Hunter (ca. 1906), Victor von Hagen (ca. 1930), Bodil Christensen en Samuel Marti (1934), Nicolas Léon (ca. 1940), Hans Lenz (1942-1945), Maarten Janssen en Ted Leyenaar (1974), Allan en Pamela Sandstrom (ca. 1980) en vele, vele anderen. Hun onderzoek omvat enerzijds de productie van de geklopte boombast en anderzijds de religieuze rituelen die in feite nauw met elkaar verbonden zijn. Zo maakt de vrouw van Don Alfonso, de beroemde medicijnman van San Pablito en belangrijkste informant van een schare onderzoekers, op verzoek van haar man, de geklopte binnenbast voor de heilige ceremonies.

Fabricage

In eerste instantie lijkt het kloppen van amatl op de tapa fabricage in andere culturen. Bij nadere beschouwing is er echter wel degelijk een onderscheid. De Otomi, en mogelijk ook hun voorouders, koken de bastvezels nadat ze in kalkwater gewassen zijn. Van geen enkele andere tapa-cultuur is bekend dat zij de vezels ook vooraf koken. Wel is dit een noodzakelijke fase in de bereiding van de vezels voor papier. Door het koken vallen de vezels uiteen in kleine vezelbundels die daarna fijn geklopt worden. Alleen op deze manier raken de cellulosevezels fijn verdeeld in het water. De vezels worden zo fijn geklopt dat ze, vermengd met water, met een zeef geschept kunnen worden en een laag op de zeef vormen die na droging het ons bekende papier oplevert. De Otomi kloppen de vezels na het koken met een klopper tezamen tot een vel, waar geen zeef aan te pas komt.

Het is duidelijk dat de amatl-bereiders een volgende sport op de ladder van de papiertechnologie genomen hebben. Een ander staaltje van hoogwaardige technologie is de stenen klopper die in sommige delen van Mexico in gebruik was. De klopper heeft aan de zijkanten diepe gleuven, zodat de steen in een handvat gevat kan worden. Daarnaast is het kloppervlak voorzien van ribbels die soms in gecompliceerde patronen gebeiteld zijn. Dergelijke kloppers zijn alleen bekend van Sulawesi en Java, Indonesische eilanden die bekend staan om hun hoge kwaliteit tapa.

Om één vel te maken leggen de amatl-makers de gekookte strengen binnenbast op een houten plank kruislings op elkaar. Met de klopper worden de open rechthoeken die zo ontstaan dichtgeklopt, wat een zeer onconventionele methode is. Het is gebruikelijk de strengen individueel te kloppen tot één vel. Indien gewenst zijn de kleine vellen in een later stadium aan elkaar te kloppen tot een groter vel.

In sommige gevallen zijn de boombastvellen geveld met een gladde steen. Niet overal wordt op dezelfde manier amatl gefabriceerd. Mexico is een groot, maar vooral ook heel divers land. Tegenwoordig maken de ongeletterde Lacandon indianen in Chiapas nog eenvoudig geklopte boombastvellen voor de toeristenindustrie, die in kwaliteit sterk onderdoen voor de vellen van San Pablito.

Vezels

Vanaf het begin is er discussie geweest over de vezelsoort waarvan amatl gemaakt zou zijn. Veel tapa's worden geklopt van een bast afkomstig van een boom uit de Moraceae-familie, zoals een moerbeiboom of een vijgenboom.

Behalve dat Mexico wel 50 soorten vijgenbomen kent, staat in sommige bronnen dat er ook tapa gemaakt is van de Maguey-plant, meestal geïdentificeerd met de soort *Agave lurida*. De agave is een plant met grote dikke stekelige bladen en is geen boomsoort met een binnenbast en een buitenbast. De agave staat in Mexico bekend om de winning van 'pulque', een sterk alcoholische drank en als harde vezelsoort, bij ons bekend als sisal. De Azteken gebruikten al sisal voor het maken van touwen en netten, en later ook voor het weven van stoffen. De manuscripten zouden dus ook gefabriceerd kunnen zijn van dikke bladen van de agave.

Het verlossende woord brengt het microscopische vezelonderzoek. In eerste instantie onderzoekt Rudolf Schwede in 1912 drie Maya codices en enkele andere fragmenten, waaruit blijkt dat alle basten afkomstig zijn van een vijgenboom, ook bekend als ficus. Vier jaar later is Schwede in de gelegenheid nog eens 21 documenten te onderzoeken. Van alle onderzochte manuscripten blijkt één bastsoort van de Maguey-plant afkomstig te zijn. In 1941 worden op initiatief van Hans Lenz 44 vezelpreparaten van vroeg-Mexicaanse documenten onderzocht, waarvan drie op de Maguey-plant wijzen.

Hiermee is het uiteindelijke bewijs geleverd, dat het merendeel van de amatl van vijgenbast gemaakt is en slechts op zeer beperkte schaal van agaveblad. De vijgenbomen zijn later in San Pablito geïdentificeerd als de *Ficus padifolia* en *Ficus geldmanii*, maar lokaal kan men ook een andere ficussoort gebruiken. Over het algemeen geven de vijgenbomen een donkere kleur aan het materiaal. Daarom is waarschijnlijk vanaf de 20^e eeuw ook een derde soort gebruikt om de tapa van nature een lichtere kleur mee te geven: de moerbeï (*Morus celtidifolia*). Nu amatl een product is dat gretig aftrek vindt onder de toeristen worden steeds vaker andere bastvezels verwerkt, iets wat de kwaliteit overigens niet altijd ten goede komt.

De geest van amatl

Toen Frederick Starr de etnografie van Zuid Mexico onderzocht was hij niet alleen verbaasd de productie van amatl te vinden, maar werd hij ook getroffen door het gebruik van de bastvellen. De boekproductie van amatl was al eeuwen gestopt. De medicijnmannen gebruiken amatl nu om er figuren uit te knippen, die een belangrijke rol spelen in hun religieuze handelingen. Naast het gebruik van amatl voor hun manuscripten, versierden de Azteken de afbeeldingen van goden met amatl om ze te eren, offerden ze bastvellen waarop de figuren van de goden met gom gestippeld waren en decoreerden ze de gevangenen met de vellen voordat ze geofferd werden. Amatl speelde dus een heel belangrijke rol in de religieuze ceremonies van de Azteken, een religieus gebruik dat in weerwil van de grillige en soms gewelddadige loop van de geschiedenis wist stand te houden.

De knipsels stellen geesten voor die verjaagd of uitgedreven moeten worden, of goden aan wie een gunst wordt afgesmeekt, gunstig gestemd moeten worden of aan wie dank betuigd wordt. Bij ziekte bijvoorbeeld zal de sjamaan er voor moeten zorgen dat de boze geest die in de zieke gewaard is het lichaam zal verlaten. Wordt de zieke niet beter dan zal hij op zoek gaan naar degene die hij verdenkt van hekserij en zal die persoon met hulp van de medicijnman vervloeken. Hiervoor zal in een donkergekleurd knipsel een doorn van de acacia gestoken worden. Samen met een beetje haar van het slachtoffer, enkele draden van zijn kleren of zijn foto zal het knipsel begraven worden.

Ook in liefdesaangelegenheden kunnen de bastfiguren uitkomst brengen. Een vrouw wier man is weggelopen, gaat naar de medicijnman om hulp. Hij knipt een paar lichtgekleurde figuren en vouwt de armen van de mannelijke figuur om die van de vrouwelijke figuur. Hij haalt ze door de rook van de wierookbrander om zo de man te bewegen naar zijn vrouw terug te keren. Soms steekt hij de knipsels in zijn mond, inhaleert de rook diep en blaast die in de mondopening van de knipsels. Wanneer de ceremonie voorbij is instrueert hij de vrouw om de amatl-figuren overal mee te nemen, tot in het bed aan toe. Maar eerst moet zij een plukje haar van haar man met een draad van haar favoriete kleur aan het figuur vastbinden. Als zij strikt zijn instructies opvolgt zal de man zeker terugkomen.

Witte en zwarte magie

De witte magie bestrijkt de praktijk voor zover het om goede geesten gaat en de zwarte magie handelt over de boze geesten. Daarom vernietigt men de donkere figuren na afloop van elke ceremonie, terwijl de witte knipsels bewaard blijven. Het verschil tussen 'goed' en 'kwaad' komt ook tot uitdrukking in de kleur van de amatl: voor de goede geesten wordt een zo licht mogelijk vel genomen - vaak van de moerbeiboom - en voor de boze geesten een donker vel, dat ook wel paars geverfd is. Het echtpaar Sandstrom noteert in de zeventiger jaren van de vorige eeuw 200 geesten en goden, een uitgebreid pantheon dat lokaal sterk kan verschillen. De knipsels zijn voor een deel makkelijk te herkennen:

- een vrouwelijk figuur is altijd te herkennen aan een plukje haar op haar hoofd dat bij de mannelijke figuur ontbreekt;
- figuren met schoenen stellen altijd slechte geesten voor, zoals de niet-indiaanse bevolkingsgroepen;
- knipsels met beestenkoppen zijn ook altijd slechte geesten;
- vellen die een knippatroon vertonen noemt men 'bedden', waarop de figuren rusten tijdens de reinigingsceremonies.

De religieuze rituelen kunnen zeer kostbaar zijn omdat naast de amatl-figuren ook verschillende andere zaken aangeschaft dienen te worden. Daarnaast is het de gewoonte iedereen ruimschoots te voorzien van drank en spijs en moeten de musici en de medicijnman natuurlijk betaald worden.

Costumbra para la milpa

In 1941 verzamelde de Mexicaanse musicoloog Samuel Marti verschillende liederen bij de Otomi indianen in San Pablito. Een daarvan is het lied voor 'Costumbra para la milpa', het ritueel van de milpa. Milpa is een traditionele manier van landbouw, waarbij op hetzelfde veld tegelijkertijd de meest noodzakelijke gewassen verbouwd worden. In deze ceremonie wordt een offer gebracht aan de 'Geest van het Veld', in de hoop op een rijke oogst.

Tijdens het uitvoeren van de noodzakelijke handelingen door de medicijnman spelen muzikanten een deuntje op de viool begeleid op de gitaar. Voor elke handeling in het ritueel is een aparte melodie, die uit enkele maten bestaat die telkens herhaald worden. Over het algemeen komt de muziek overeen met de vier stadia van het ritueel: de Aankomst, de Opvoering, de Blijdschap en het Vertrek. Het offerritueel voor de 'Geest van het Veld' begint als de medicijnman van alle vier hoeken van het veld wat aarde neemt en het in een nieuwe kleipot doet. De pot is gevoerd met witte amatl en bevat tevens een offerande van chocolade, sigaretten, brood, zoete broodjes, suiker, snoep, kaarsen, een kleine bezem, een kalabas en een houten kommetje. Daarnaast worden de 'Geesten van het Veld' toegevoegd in de vorm van enkele figuren geknipt uit witte amatl en versierd met natuurlijk groen. De pot wordt vervolgens afgedekt met een houten bord en begraven in het veld. Na enkele dagen wordt de pot weer opgegraven en de aarde teruggegeven aan de vier hoeken van het veld. De handelingen in het ritueel 'Geest van het Veld' vallen uiteen in:

- wat Aarde nemen van de vier hoeken van het veld;
- een groet brengen aan de Groene Versierselen (van de Geesten van het Veld);
- lied van dankbaarheid aan Moeder Aarde;
- terugkeer van de Aarde naar de vier hoeken van het veld;
- afscheid in de vorm van een dans;
- afscheid in de vorm van zang.

Amatl of papier?

Tijdens de Mexicaanse revolutie van 1915 zijn de amatl-papieren van San Gregorio, Hidalgo allemaal verbrand. Het industrieel vervaardigd papier is inmiddels populair en de kunst van het maken van amatl dreigt in de decennia er opvolgend verloren te gaan. Ook in Ixtololoya, Puebla zijn de bastvellen vervangen door het industriële product. Bovendien komt het papier in allerlei kleuren en dat heeft zo zijn voordelen, want vele goden hebben hun eigen kleur.

Toch verdwijnt het gebruik van amatl niet geheel. Amatl blijft in hoog aanzien staan, het schijnt toch beter te zijn voor de riten. In 1930 zijn er nog maar een paar families in ver afgelegen gebieden in de staten Puebla en Veracruz die de geklopte baststoffen nog vervaardigen. De Otomi-indianen uit San Pablito zijn er een van. Net als hun stamgenoten elders hebben zij zich gespecialiseerd in de productie van één enkel ambacht; zij blijven op uiterst bescheiden schaal amatl maken. De strijd tegen het Westerse papier lijkt verloren.

Toeristisch amatl

In de Tweede Wereldoorlog trekt de productie weer aan en in meerdere dorpen in de staten Hidalgo, Veracruz en Puebla klinkt de echo van de bastkloppers weer. Er is wel wat veranderd: was voorheen het maken van amatl uitsluitend een vrouwenzaak en zorgden de mannen alleen voor de oogst van de bast, nu is de vraag zo groot dat ook de mannen ingeschakeld worden bij het productieproces.

In de jaren zestig neemt de vervaardiging van de traditionele bastvellen zelfs een grote vlucht. Max Kerlow, eigenaar van een winkeltje in traditionele kunst in Mexico Stad, en de kunstenaar Felipe Ehrenberg introduceren het decoratief beschilderen van amatl. Het traditionele gebruik is dan alleen bij de Otomi en de Nahua in de bergen van Puebla en Huasteca bewaard gebleven. De Nahua van Guerrero, die zelf nooit amatl hebben gemaakt maar het wel voor hun religieuze ceremonies bezigen, beginnen de bastvellen uit San Pablito te beschilderen met diverse decoratieve motieven, meestal afgeleid van de plaatselijke keramiekkunst. Dit vindt enorme aftrek bij de gestaag groeiende stroom toeristen. In 1974 produceert de gemeenschap San Pablito boombastvellen ter waarde van 50.000 tot 60.000 pesos per maand; de amatl-industrie floreert als nooit tevoren. Eén van de gevolgen is dat vele Otomi tegenwoordig militante aanhangers zijn van de oorspronkelijke religie, hoewel deze zich in de loop van de eeuwen al danig gemengd heeft met het katholicisme. In San Pablito is San Jonote, ook wel San Amatl, aan de lokale godengalerij toegevoegd, die eigenlijk een traditionele interpretatie is van de katholieke heilige Sint Maarten de Mindere.

Cultureel erfgoed

Er is veel veranderd sinds massa's toeristen Mexico overstromen. Goede kunstenaars en charlatans tegelijk storten zich in moderne acrylverven en neon kleuren op de vellen boombast. Er is al een industrie ontstaan die de vellen voorbedrukt zodat ze gemakkelijker zijn in te kleuren. Ontelbare galeries en winkeltjes bieden de traditioneel ambachtelijke producten aan of zoals een advertentie bericht: "Wat naar de stad gebracht wordt is een wereld van felle kleuren, dramatische luchten en oude mysteries".

Een idee of product kan heel snel ten onder gaan aan zijn eigen succes. Nu is de volkscultuur bijna helemaal verworpen tot een economisch goed. Voor het oorspronkelijk gebruik is de amatl nagenoeg verdrongen door het veel goedkopere papier. Vaak is het zo dat de armen hun figuren voor de riten laten knippen uit bruin pakpapier of vloeipapier, terwijl de rijken kiezen voor amatl afkomstig van San Pablito. Hoelang de geest van amatl nog zal rondzwerven over de kale droge bergen van Zuid en Centraal Mexico is moeilijk te zeggen. Tot nu toe hebben de Otomi indianen in het bijzonder de traditie van hun voorouders weten voort te zetten met min of meer dezelfde middelen.

Er staat echter meer op spel. In de tijd van globalisering is de dreiging dat lokale culturen ten ondergaan aan het westers geweld niet ondenkbaar. Niet voor niets heeft de Unesco in 1989 aanbevolen maatregelen te treffen om de dreigende verdwijning van de immateriële cultuur tegen te gaan. Amatl nu is niet zomaar een schriftdrager, het is een essentieel onderdeel van een eeuwenoude religieuze traditie. Als zodanig is het onlosmakelijk verbonden met het nationale geestelijk erfgoed van Mexico. De verdwijning van amatl zou tevens het einde van de oude religie met al haar gebruiken kunnen inluiden. En daarmee zou een deel van Mexico's identiteit teloorgaan. Laten we echter hopen dat een traditie die meer dan 2000 jaar oud is en die talrijke bloederige veldslagen en nieuwe technologieën heeft overleefd ook de ongewisse toekomst zal kunnen trotseren.

<auteur>
René Teygeler

<over de auteur>

Over de auteur

René Teygeler (1950) begon zijn studie sociologie in 1970. In de loop van de jaren ontwikkelde hij de smaak voor boeken. Na enige jaren in het antiquarenbedrijf schreef hij zich in op de boekbindopleiding. Na twee jaar stond hij voor de klas en gaf boekbindles aan de Amsterdamsche Grafische School. Vervolgens richtte hij zich op de restauratie en volgde de Opleiding Restauratoren in Amsterdam. Bij zijn nieuwe werkgever, de Koninklijke Bibliotheek, kreeg hij de gelegenheid niet-westerse manuscripten te bestuderen. Op verzoek van de conservator organiseerde hij een tentoonstelling over de voorlopers van papier in Indonesië, nadat hij die een jaar lang voor de Universiteit Leiden onderzocht had. Om zijn studies meer 'body' te geven studeerde hij in 1996 na 2 jaar (cum laude) af in de antropologie.

Sindsdien deed Teygeler onder meer onderzoek naar de papier- en boekgeschiedenis van Indonesië, India, Thailand, Filippijnen, China en Mexico. Al enkele jaren werkt hij mee aan de Holland Papierbiënnale en is hij actief lid van de Association of International Paperhistorians. Tegenwoordig adviseert hij onder de naam 'Paper in development' culturele erfgoedprojecten in binnen- en buitenland en heeft onder meer voor Fair Trade Assistance vele papierprojecten in Azië begeleid. Daarnaast is hij ook gespecialiseerd in conservering van cultureel erfgoed in de tropen. Inmiddels heeft hij meer dan 20 publicaties op zijn naam staan.

<literatuur>

Literatuur

- Angleria, Pedro Martir de, 'Decades of the world', Buenos Aires 1944.
- Bockwitz, H.H., 'Die Papiermacherkunst und ihre kulturelle Bedeutung im Reiche der Azteken und Maya-Indianer', in: Das Papier 3/3-4 (1969), pp. 53-54.
- Christensen, B. and S. Marti, 'Witchcraft and pre-columbian paper', Mexico City 1972.
- Cline, S.L., 'Colonial Culhuacán, 1580-1660. A social history of an Aztec town', Albuquerque 1986.
- Díaz del Castillo, B., 'The conquest of New Spain. Translated with an introduction by J. M. Cohen', Baltimore 1963.
- Greer Johnson, J., 'The book in the Americas. The role of books and printing in the development of culture and society in colonial Latin America', Providence (RI) 1988.
- Hagen, V.W. von, 'The Aztec and Maya papermakers', New York 1999.
- Hastings-Heinz, U., 'Mexican barkcloth', in: Fiberarts 22 (1996) 13.
- Haude, M.E., 'Identification of colorants on maps from the early colonial period of New Spain (Mexico)', in: Journal of the American Institute for Conservation 37/3 (1998), pp. 240-270.
- Humboldt, A. von, 'Political essay on the Kingdom of New Spain' (heruitgave), Mexico 1941.
- Hunter, D., 'Primitive papermaking. An account of a Mexican sojourn and of a voyage to the Pacific islands in search of information, implements and specimens relating to the making and decorating of bark-paper', Chillicothe 1927.
- Jansen, M.E.R.G.N., and Th.J.J. Leyenaar, 'De Amate Geesten van San Pablito', in: Verre Naasten Naderbij 9/1 (1975), pp. 29-60.
- Landa, Diego de, 'Relación de las cosas de Yucatán. A translation, edited with notes by Alfred M. Tozzer', New York 1966.
- Lenz, H., 'Mexican Indian Paper: Its history and survival', Mexico City 1961.
- Lenz, H., 'Das Papier in der Kolonialzeit Mexicos', in: Papiergeschichte 18 (1968), pp. 39-48.

- Léon, N., 'La industria indigena del papel en Mexico en Los Tiempos Precolombinos y Actuales', in: Boletín del Museo Nacional de Arqueología 5 (1924) 103.
- Reko, V.A., 'Altmexikanisches Papier', in: Wochenblatt für Papierfabrikation 65 (1934), pp. 386-388 en 408-410.
- Sahagún, Bernardino de, 'Primeros Memoriales del Códice Matritense del Real Palacio, [and] Historia de las Cosas de Nueva España publicado por Francisco del Paso y Troncoso', vol. VII., Madrid 1905.
- Sahagún, Bernardino de, 'General history of the things of New Spain. Translated from the Aztec into English, with notes and illustrations by Arthur O. Anderson [and] Charles E. Dibble, Santa Fe (NM) 1970-1981.
- Sandermann, W., 'Papier in Altamerika', in: Papiergeschichte 20 (1970), pp. 11-24 en 25-32.
- Sandstrom, A.R. en P.E. Sandstrom, 'Traditional Papermaking and Paper Cult Figures of Mexico', London 1986.
- Schwede, R., 'Über das Papier der Maya-Codices und einiger altmexikanischer Bilderhandschriften', Dresden 1912.
- Schwede, R., 'Ein weiterer Beitrag zur Geschichte des altmexikanischen Papiers', in: Jahresbericht der Vereinigung für angewandte Botanik 13 (1916), pp. 4-55.
- Starr, F., 'Mexican Paper', in: American Antiquarian and Oriental Journal 22 (1900), pp. 301-309.
- Torre Villar, E. de la, en A. Gomez, 'Das Buch in Mexiko/El libro en Mexico', 1970.
- Tschudin, P.F., 'Tapa in Südamerika', in: Das Papier 43/1 (1989), pp. 1-8.
- Tschudin, W.F., 'Älteste Papierbereitungsverfahren in Mittelamerika. Zusammenhänge zwischen Tapa, Maya-und Otomipapier', in: Textil-Rundschau 12 (1961), pp. 3-12 en 16.

<bijschriften>

<dia, fig. aa - dia 220>

Verwijderen van de amatl na drogen op houten bord.
(Christensen a.o., 1972)

<dia, fig. bb - dia 221>

Glad strijken van de amatl dat net klaar is.
(Christensen a.o., 1972)

<dia, fig. cc - dia 224>

Opvullen van de open rechthoeken.
(Christensen a.o., 1972)

<dia, fig. dd - dia 226>

Vier soorten amatl droogt in de zon op houten borden, Chicontepec, Veracruz.
(Christensen a.o., 1972)

<dia, fig. ee - dia 229>

De amatl-vezels na het wassen en koken in kalkwater.
(Christensen a.o., 1972)

<dia, fig. ff - dia 223>

Scheiden van de binnenbast van de buitenbast met een machete.

<dia, fig. gg - dia 225>

Pellen van de bast van een boomtak.
(Christensen a.o., 1972)

<dia, fig. hh - dia 227>

Pellen van de bast van een boomtak.
(Christensen a.o., 1972)

<dia, fig. ii - dia 228>

Selecteren van de juiste ficus boom.
(Christensen a.o., 1972)

<dia, fig. jj – dia 230>

De ruwe binnenbast, klaar voor verdere bewerking.
(Christensen a.o., 1972)

<dia, fig. kk – dia 232>

Een Jicaque indiaan uit Honduras klopt een stuk bast tot tapa.

<dia, fig. ll – dia 231>

Jicaque indianen uit Honduras, waarvan één een tuniek van tapa draagt.

<papier, fig. 1>

Begeleidingsmuziek bij 'Custumbre de la Milpa', ritueel voor de Geesten van het Veld, verzameld en getranscribeerd door Samuel Marti in 1941.
(Christensen a.o., 1972)

<papier, fig. 2>

Azteekse namen voor papier objecten.
(Christensen a.o., 1972)

<papier, fig. 3>

Geografische verspreiding van plaatsen waar mogelijk papier gemaakt is vóór de Spaanse verovering. (Lenz, 1961)

<papier, fig. 4>

De Geest van de Bananenboom, knipsel van groen zijdepapier.
(Christensen a.o., 1972)

<papier, fig. 5>

De Zonnegod Tonatiuh op de troon.
(Codex Borgia)

<papier, fig. 6>

De Geest van de Tomatenplant, knipsel van groen en rood zijdepapier.
(Christensen a.o., 1972)

<papier, fig. 7>

Xocotl Huetzi, Azteekse vruchtbaarheidsrite, gehouden rond een boomstam die is opgesierd met enorme papieren banieren. (Codex Bourbonicus, p. 28)

<papier, fig. 8>

Gedetailleerde priesterdracht en versierselen van papier.
(Christensen a.o., 1972)

<papier, fig. 9>

Vogeldanser met ratelaar en papieren vaandel, fresco uit een Maya tempel, Bonampak.

<papier, fig. 10>

Oogst van het sap van de maguey (agave) voor de productie van pulque (gefermenteerde alcoholische drank).

<papier, fig. 11>

Het oude Maya-rijk met de belangrijkste nederzettingen in Mexico (Yucatan), Guatemala en Honduras.

(uit: Emilio Hart-Terré, Von Hagen 1962)

<papier, fig. 12>

Landing van Hernando Cortés bij Xoloco.

(Sahagún, 1970)

<papier, fig. 13>

De milpa, oogst en verwerking van mais.

(Codex Florentino)

<papier, fig. 14>

Montezuma's ontmoeting met Cortés in 1560.

(Lienzo de Tlascala, 1892)

<papier, fig. 15>

Azteekse nederzettingen in Mexico tijdens de Spaanse verovering.

(uit: Emilio Hart-Terré, Von Hagen 1962)

<papier, fig. 16>

Bladzijde uit de 'Manual de adultos', (Leesboek voor volwassenen), fragment van het oudste bewaard gebleven gedrukte boek in Mexico. In 1540 in twee kleuren gedrukt door Juan Pablos op rekening van Juan Cromberger.

<papier, fig. 17>

Montezuma II volgens Juan Tovar in 'Historia de la Benida de los Yndios', ca. 1585.

<papier, fig. 18>

Genealogie van Tlatzcantzin met deels hiërogliefen en deels Latijns schrift, ca. 1600.

<papier, fig. 19>

Knipsel van donkere amatl doorboord met een doorn, gebruikt in zwarte magie, om pijn of ziekte te veroorzaken.

(Christensen a.o., 1972)

<papier, fig. 20>

Amatl knipsel 'Bed', zo genoemd omdat de figuren knipsels tijdens de reinigingsrite hierop rusten.

(Christensen a.o., 1972)

<papier, fig. 21>

Een amatl-knipsel met blote voeten vertegenwoordigt de geest van goede mensen.

(Christensen a.o., 1972)

<papier, fig. 22>

Een amatl-knipsel met schoenen vertegenwoordigt de geest van slechte mensen.

(Christensen a.o., 1972)

<papier, fig. 23>

Een amatl-knipstel in de vorm van een beest, vertegenwoordigt de geest van slechte mensen.

(Christensen a.o., 1972)

<papier, fig. 24>

Amatl-knipsels die aan toeristen verkocht worden.

(Bell, 1992)

<papier, fig. 25>

Productieproces van amatl: oogsten (1), schillen (2), strippen (3), koken (4), bladvorming (5), drogen en persen (6).

(Bell, 1992)

<papier, fig. 26>

Medicijnman voert een liefdesritueel uit.

(Christensen a.o., 1972)

<papier, fig. 27>

San Pablito: Otomi ambachtsvrouw. Vers gesneden vezels hangen te drogen op de achtergrond en op de voorgrond drogen witte vellen amatl in de zon.

(Christensen a.o., 1972)

<papier, fig. 28>

San Pablito: Otomi ambachtsvrouw werkt een vel amatl af.

(Christensen a.o., 1972)

<papier, fig. 29>

San Pablito: Otomi ambachtsvrouw neemt een droog vel van het houten bord. Op de voorgrond: kom met zachte vezels ('batea'), houten bord met een stenen klopper, half afgemaakt vel amatl.

(Christensen a.o., 1972)

<papier, fig. 30>

San Pablito: Otomi kunstenaar Doña Camila Hernández haalt een ingelegd vel amatl van het droogbord.

(Christensen a.o., 1972)

<papier, fig. 31>

Chicontepec: ambachtsvrouw gebruikt een in het vuur geharde maïskolf als klopper.

(Christensen a.o., 1972)

<papier, fig. 32>

Papiermaakster begint aan een groot vel amatl door met de lange vezels rechthoeken te vormen.

(Christensen a.o., 1972)

<papier, fig. 33>

Woongebied van de Lacandones.

<papier, fig. 34>

Oude tapa-kloppers met bewerkte klop-oppervlakken gevonden in verschillende delen van Mexico.

(Lenz, 1961)

<papier, fig. 35>

De plank waarop de Otomi hun amatl kloppen.
(Hunter, 1927)

<papier, fig. 36>

Otomi vrouwen die een vel tapa maken.
(Hunter, 1927)

<papier, fig. 37>

Kaart van amatl-productie in 1946.
(Lenz, 1961)

<papier, fig. 38>

Enorme banier.
(Codex Bourbonicus)

<boekplaatje, Fig. a>

Bladzijde uit de Codex Garcia Granados, amatl, 17^e eeuws.

<boekplaatje, Fig. b (was ek)>

Bladzijde uit de Azteekse Codex Boturini, amatl, begin 16e eeuw.

<boekplaatje, Fig. c (was em)>

Azteekse kaart van Tenochtitlán, amatl, 1557-1562.

<boekplaatje, Fig. d>

Bladzijde uit de Codex Ríos, Europees papier, 1566-1589.

<boekplaatje, Fig. e>

Bladzijden uit de Dresden Codex, amatl, Maya-schrift, ca. 1200-1250.

<boekplaatje, Fig. f>

Azteekse kalender uit de Codex Borbónico, amatl, eerste helft 16e eeuw.

<boekplaatje, Fig. g>

Azteekse zonnekalender, 15e eeuw.

<boekplaatje, Fig. h>

Bladzijde uit de Dresden Codex met Maya-schrift.
(kopie van Alexander von Humboldt, 1810)

<boekplaatje, Fig. i>

Zuilen van de Tempel der Strijders, Chichén Itzá.

<boekplaatje, Fig. j>

De '1.000 zuilen' van de Tempel der Strijders, Chichén Itzá.

<boekplaatje, Fig. k (was el)>

Titelpagina van de Codex Mendoza, Europees papier (voor 1542).

<boekplaatje, Fig. l>

Moderne, tot harmonica gevouwen boeken van amatl, gemaakt door Alfonzo Garcias Tellez, San Pablito, 1975-1981.
(collectie Koninklijke Bibliotheek Den Haag, Papierhistorische Collectie, I.A.m. 1-3)

<boekplaatje, Fig. m>

Señora Garcia, de vrouw van Don Alfonso, klopt amatl-vezels tot een vel, San Pablito.

<boekplaatje, Fig. n>

Don Alfonso ordent de amatl knipsels, San Pablito.

<boekplaatje, Fig. o>

De 14 slechte geesten.